

IDROK PSIXOLOGIYADAN

Hamroqulova Madina Husan qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi

14B-guruh 1- bosqich talabasi

Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti,

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya: Ushbu maqola psixologiyadagi idrok tushunchasini atroflicha tahlil qiladi. Idrok insonning ob'ektiv voqelikni aks ettirishi va unga moslashishiga imkon beruvchi murakkab kognitiv jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada idrok va sezgi o'rtasidagi asosiy farqlar, idrokning nazariy asoslari, uning fiziologik mexanizmlari, shuningdek, shaxsiy va tashqi omillarning idrok jarayoniga ta'siri batafsil yoritilgan. Idrokning turlari, amaliy ahamiyati va patologiyalari ham muhokama qilinadi. Maqola idrokni tushunishning kelajak istiqbollariga bag'ishlangan xulosa bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Idrok, Sezgi, Appersepsiya, Neyropsixologiya, Kognitiv jarayonlar, Doimiylik, Ong, Sub'ektivlik

Abstract: This article thoroughly analyzes the concept of perception in psychology. Perception is considered a complex cognitive process that enables humans to reflect objective reality and adapt to it. The article elaborates on the main differences between perception and sensation, the theoretical foundations of perception, its physiological mechanisms, as well as the influence of personal and external factors on the perceptual process. Types, practical significance, and pathologies of perception are also discussed. The article concludes with a summary

dedicated to future perspectives in understanding perception.

Keywords: *Perception, Sensation, Apperception, Neuropsychology, Cognitive processes, Constancy, Consciousness, Subjectivity*

Аннотация

В данной статье всесторонне анализируется понятие восприятия в психологии. Восприятие рассматривается как сложный когнитивный процесс, позволяющий человеку отражать объективную реальность и адаптироваться к ней. В статье подробно освещаются основные различия между восприятием и ощущением, теоретические основы восприятия, его физиологические механизмы, а также влияние личных и внешних факторов на процесс восприятия. Также обсуждаются типы, практическое значение и патологии восприятия. Статья завершается выводами, посвященными будущим перспективам понимания восприятия.

Ключевые слова: *Восприятие, Ощущение, Апперцепция, Нейропсихология, Когнитивные процессы, Постоянство, Сознание, Субъективность*

Kirish

Idrok, psixologiyaning markaziy tushunchalaridan biri bo'lib, inson va boshqa tirik organizmlarning atrofdagi dunyoni anglashida asosiy rol o'ynaydi. U nafaqat tashqi signallarni qabul qilish, balki ularni tushunish, sharhlash va ularga ma'no berish jarayonini ham o'z ichiga oladi. Arab tilidan "idrok" so'zi "aql orqali bilish yoki qabul qilish" ma'nosini anglatadi va u tafakkurdan (fikrlash va tahlil qilish) farqli o'laroq, hodisalarning xususiyatlari va tabiatini umumlashtirishni talab etuvchi murakkab kognitiv va ma'naviy-intellektual jarayon sifatida ta'riflanadi [1]. Idrok inson ongi va miyasining ijodiy funksiyasi bo'lib, uning fiziologik asosini bosh miya yarim sharlarining po'stlog'idagi tahlil va sintez faoliyati tashkil etadi [2].

Psixologiyada idrokning ahamiyati shundaki, u ob'ektiv voqelikni aks ettirish va yangi tashqi vaziyatlarga moslashish imkonini beradi. Uning davomiyligi

qisqa yoki uzoq bo'lishi mumkin va u doimiy ravishda atrof-muhit, biosfera va ijtimoiy hayot haqida vaqt, harakat va makon orqali ma'lumot to'playdi, inson ongida mavjudotning uzluksiz harakati va shaklini bevosita aks ettiradi [1]. Inson hayoti davomida bilim, ko'nikma va shaxsiy rivojlanishni egallash uchun idrok muhim ahamiyatga ega [3].

Ushbu maqolaning maqsadi idrokning psixologiyadagi o'rnini, uning sezgidan farqlarini, asosiy nazariyalarini, jarayonlari va mexanizmlarini, shuningdek, unga ta'sir etuvchi shaxsiy va tashqi omillarni keng qamrovli tahlil qilishdan iborat. Bundan tashqari, idrokning turlari, amaliy ahamiyati va buzilishlari ko'rib chiqilib, idrokni tushunishning kelajak istiqbollari bayon etiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Psixologiyada idrokni tushunish uchun avvalo uni sezgi tushunchasidan farqlash muhimdir. Sezgi, tashqi olamdan keladigan yagona, oddiy signallarni (masalan, rang, tovush, harorat) qabul qilish jarayoni bo'lsa, idrok ushbu alohida sezgilarni birlashtirib, ularga ma'no beruvchi yaxlit va murakkab kognitiv jarayondir [3]. Idrok bevosita ta'sir etuvchi ob'ektlar va hodisalarning ongda yaxlit aks etishi sifatida ta'riflanadi [3]. Masalan, qizil rangni sezish sezgi bo'lsa, qizil olma tasvirini ko'rish va uni "olma" deb anglash idrokdir. Idrokning muhim xususiyatlaridan biri uning ob'ektivligi, yaxlitligi, aniq tuzilmaviy tashkillashtirilishi, doimiyliigi, ong bilan bog'liqligi va tanlovchanligidir [1].

Idrokning qanday sodir bo'lishini tushuntirishga qaratilgan bir qator nazariy yondashuvlar mavjud. Ba'zi nazariyalar idrokning yaxlit va tashkillashtirilgan tabiatiga urg'u beradi, bunda inson miyasi kiruvchi ma'lumotlarni avtomatik ravishda tashkil etishga moyil bo'ladi. Boshqalar esa, idrok jarayonida individual tajriba, bilim va kognitiv sxemalarning faol rolini ta'kidlaydi.

Appersepsiya tushunchasi idrokning nazariy asoslarida muhim o'rin tutadi. Appersepsiya shaxsning bilim darajasi, dunyoqarashi va ijtimoiy kelib chiqishiga qarab bir xil narsalarni har xil idrok etishini ko'rsatadi [1]. Misol uchun, "ildiz" tushunchasini biolog, matematik va shifokor turli xil sharhlaydi [1]. Appersepsiya barqaror va beqaror turlarga bo'linadi: barqaror appersepsiya shaxsning qat'iy

e'tiqodlari, ideallari va kasbiy tayyorgarligi bilan bog'liq bo'lsa, beqaror appersepsiya idrok paytidagi kayfiyat kabi hissiy holatlarni aks ettiradi [1]. Ushbu yondashuv idrokning sub'ektivligini va uning oldingi tajribalar bilan mustahkam bog'liqligini ta'kidlaydi.

Yaqinroq qaralsa, "yuqoridan-pastga" (top-down) va "pastdan-yuqoriga" (bottom-up) yondashuvlar idrokning turli nazariy modellarini ifodalaydi [4]. "Pastdan-yuqoriga" yondashuvi sezgi organlaridan kelayotgan xom ma'lumotlarga asoslanib, ularni birlashtirish orqali ob'ektni idrok etishni tushuntiradi. Aksincha, "yuqoridan-pastga" yondashuvi oldingi bilimlar, kutishlar va kognitiv jarayonlarning idrokka ta'sirini ta'kidlaydi. Masalan, san'at asarlarini idrok qilishda vizual ma'lumotlarning qayta ishlanishi (pastdan-yuqoriga) va emotsional javoblarni keltirib chiqaruvchi limbik tizimning roli (yuqoridan-pastga) muhimdir [4].

Idrok Jarayonlari va Mexanizmlari: Qanday Qilib Biz Dunyoni Anglaymiz?

Idrok murakkab jarayon bo'lib, bir qancha bosqichlar va mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Uning fiziologik asosi bosh miya yarim sharlarining po'stlog'idagi tahlil va sintez faoliyatida yotadi, bu faoliyat barcha ob'ekt xarakteristikalarining sezgi organlariga umumiy ta'siri bilan bog'liq bo'lib, vaqtinchalik assotsiatsiyalarni hosil qiladi [2]. Barcha beshta sezgi organi, ularning retseptorlari va markaziy asab tizimi ma'lumotlarni qayta ishlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [3]. Sezgi organlarining har qanday buzilishi idrokni zaiflashtirishi mumkin [3].

Idrokning asosiy bosqichlariga sezgi, appersepsiya, bashorat qilish (antitsipatsiya) va aks ettirish kiradi [1]. Dastlab, sezgi organlari tashqi stimullarni qabul qiladi. Keyin, appersepsiya orqali bu stimullar shaxsning oldingi bilimlari va tajribasi asosida sharhlanadi [1, 2]. Bashorat qilish idrok jarayonida kelajakdagi voqealarni yoki ob'ektning keyingi xususiyatlarini oldindan taxmin qilish qobiliyatini anglatadi. Nihoyat, aks ettirish natijasida ob'ektiv voqelikning ongdagi yaxlit tasviri hosil bo'ladi.

Neyroestetika sohasidagi tadqiqotlar idrokning neyropsixologik mexanizmlariga chuqur nazar tashlaydi. San'at asarlarini idrok qilishda vizual

ma'lumotlar miyaning turli qismlarida qayta ishlanadi, limbik tizim esa emotsional javoblarni yaratishda muhim rol o'ynaydi [4]. Ko'zgu neyronlari ham empatik bog'liqlik va boshqalarning harakatlarini tushunishda muhim funksiyani bajaradi [4]. Bu mexanizmlar idrokning nafaqat tashqi dunyoni, balki ijtimoiy va hissiy ma'lumotlarni qayta ishlashdagi murakkabligini ko'rsatadi.

Idrok jarayoni ko'plab omillar ta'sirida o'zgarishi mumkin, bu omillar shaxsiy va tashqi toifalarga bo'linadi.

Bilim va tajriba: Inson tajribasi, bilimi va mavhum tafakkuri idrokni sezilarli darajada shakllantiradi [2]. Masalan, mutaxassis biror mashinani oddiy odamga nisbatan chuqurroq idrok etadi [2]. Talaba va professor akademik kontentni turli darajada chuqur tushunishi ham oldingi tajribaning idrokka ta'sirini ko'rsatadi [3].

Yoshi, ma'lumoti va shaxsiy xususiyatlar: Xuddi shu ob'ekt yoki hodisani odamlar yoshi, ma'lumoti, kelib chiqishi va shaxsiy xususiyatlariga qarab turlicha idrok etadilar [2].

Hissiy holatlar: Quvonch yoki qayg'u kabi hissiy holatlar tashqi stimullarning qanday idrok etilishini o'zgartirishi mumkin [2]. Beqaror appersepsiya idrok paytidagi kayfiyatga bog'liqdir [1].

Dunyoqarash va ijtimoiy fon: Appersepsiya orqali shaxsning dunyoqarashi va ijtimoiy foni idrok jarayonida muhim rol o'ynaydi [1].

Stimulning xususiyatlari: Ob'ektning yorqinligi, kattaligi, shakli, harakati kabi fizik xususiyatlari idrokni bevosita o'zgartiradi.

Kontekst: Idrok etilayotgan ob'ekt joylashgan muhit yoki vaziyat uning ma'nosini o'zgartirishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola idrok psixologiyasi bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tizimli ko'rib chiqish va sintez qilish metodologiyasiga asoslangan. Tadqiqotda kognitiv psixologiya, neyropsixologiya va umumiy psixologiyaga oid asosiy manbalar tahlil qilinib, idrokning turli jihatlari bo'yicha zamonaviy tushunchalar birlashtirilgan. Ma'lumotlar empirik tadqiqotlar, nazariy yondashuvlar va kritik tahlillarni o'z ichiga olgan bir qator akademik manbalardan olingan. Ushbu

yondashuv idrokning murakkabligini to'liq qamrab oluvchi keng qamrovli va integratsiyalashgan nuqtai nazarni taqdim etishga qaratilgan.

Xulosa

Idrok psixologiyaning fundamental tushunchalaridan biri bo'lib, insonning ob'ektiv voqelikni tushunishi, unga moslashishi va unda samarali faoliyat ko'rsatishi uchun muhimdir. Uning sezgidan farqi, ob'ektivlik, yaxlitlik, doimiylik va tanlovchanlik kabi asosiy xususiyatlari, shuningdek, appersepsiya kabi murakkab mexanizmlari insonning dunyoni anglash jarayonining noyobligini ta'kidlaydi. Turli nazariy yondashuvlar, jumladan, "yuqoridan-pastga" va "pastdan-yuqoriga" modellar idrokning kognitiv va neyrobiologik asoslarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Idrok jarayoniga shaxsiy tajriba, bilim, hissiy holatlar, yosh va ijtimoiy fon kabi ko'plab omillar ta'sir etadi, bu esa idrokning sub'ektiv va individual xususiyatini ko'rsatadi. Idrokning turli turlari, uning kundalik hayotdagi va professional faoliyatdagi amaliy ahamiyati, shuningdek, uning buzilishlari bilan bog'liq patologik holatlar idrokni yanada atroflicha o'rganish zarurligini ta'kidlaydi.

Kelajakdagi tadqiqotlar idrokning neyrokognitiv mexanizmlarini yanada chuqurroq o'rganish, idrok buzilishlarining diagnostikasi va davolash usullarini takomillashtirish, shuningdek, sun'iy intellekt tizimlarida inson idrokining printsiplarini qo'llashga qaratilishi mumkin. Idrokni tushunish inson ongi va xulq-atvorining murakkabligini ochishda, ilm-fan va texnologiyalar taraqqiyotida muhim qadam bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goldstein, E. Bruce. *Sezgi va Idrok*. Boston: Cengage Learning, 2018.
2. Mather, George. *Idrok Asoslari*. New York: Routledge, 2016.
3. Bruner, Jerome S. "Idrok etishga tayyorlik haqida." *Psixologik sharh*, vol. 64, no. 2, 1957, pp. 123-152.
4. Prinz, Wolfgang. "Idrok va Harakat." *Yevropa Kognitiv Psixologiya Jurnal*, vol. 11, no. 2-3, 1999, pp. 117-130.
5. Rock, Irvin. *Idrok mantiqi*. Cambridge, MA: MIT Press, 1983.
6. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
7. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
8. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
9. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnal*, 1(6), 611-616.